

u sastavu tadašnje države. U takvoj klimi će proteći cijelo stoljeće, uz preživljavanje i neznatan napredak.

Početak stoljeća i doba Dubrovačke republike

The beginning of the century and the period of Dubrovnik Republic

Dubrovnik, s područjem Dubrovačke Republike, koja obuhvaća kopneni prostor od Sutorine do Neuma, naseljene otoke: Lastovo, Mljet, Šipan, Lopud i Koločep, te poluotok Pelješac, početkom 19. stoljeća leži između dvije velike sile, Turske i Austrije. Dubrovačka Republika s Turskom ima granicu sa sjevera, cijelom dužinom prostora od Sutorine do Neuma, a s Austrijom na istočnoj (Boka) i na zapadnoj strani (Dalmacija). More je otvoreno za komunikaciju sa svijetom, ali s te strane, pored spomenute dvije velike sile, pružaju se krakovi i drugih sila, naročito Rusije, Francuske, a kasnije i Engleske.

Geopolitičko okruženje Dubrovnika, u prvim godinama 19. stoljeća, mijenjalo se više puta. Nekoliko godina Grad je živio u slobodi i samostalnoj Republici (do 1806). Zatim dolazi par teških godina ratnih opasnosti, razaranja i francuske okupacije (1806-1813), kada su komunikacije sa svijetom svedene na minimum. I konačno, višegodišnje preživljavanje pod austrijskom vlašću (okupacijom), od 1814. nadalje.

Početak stoljeća pada u vrijeme sveopćeg, a prije svega ekonomskog, procvata Dubrovačke republike, koja je tada spadala među ekonomski najrazvijenije države toga vremena i imala razvijene komunikacije s cijelim svijetom, a na njenom području se odvijao buran ekonomski život. Uz pomorstvo i na njega oslonjenu trgovinu, djelatnosti koje su davale osnovni pečat razvoju Dubrovnika, bogati gospodarski život su dopunjale i druge djelatnosti. Iz jednog opisa tadašnjih prilika može se predočiti i gospodarska slika grada, u kojem "...od Pila do Konala same su kuće, bašće i vinogradi, a zapadno do puta, koji će (kasnije) Marmont prokrčiti, da spoji grad s Gružom i dalje s Dalmacijom...", bila su strijelista i jame u kojima je nekad Republika lijevala svoje brončane topove. Pred južnim vratima (Ploče) bio je "mravinjak života". Lazareti su bili jedva dostatni za "kontumancu" robe i trgovaca. Karavani koji bi dolazili iz susjedne Turska, skupili bi se na Brgatu da bi se u zoru sa stražom i sanitetskim odaslanikom spuštali u Tabor, a odatle se uvečer, s istom stražom vraćali natrag. Na Pločama bi se dnevno znalo skupiti i preko 1000 konja. U gradu su bili mnogi lokali, a na Placi najbrojniji papučari i zlatari jer "onda narod u okolici još ne bješe pomentnuo svoje bogate nošnje..." Bilo je više prodavnica robe, a "na Placi su bile i 3 ljekarnice" /Bersa, 1941, 8/. Tadašnje dubrovačko trgovačko brodovlje činilo je jednu od najjačih trgovačkih flota toga vremena, a brodogradilišta su uspješno pomagala rastu, održavanju i obnavljanju te flote. Trgovina i obrti su cvali. Skladišta žita Rupe, bila su puna (Francuzi će ih kasnije isprazniti da ih više nikad ne napune).

Za tadašnje dubrovačko gospodarstvo i svekoliki život Dubrovnika, svakako je bilo najznačajnije brodarstvo, odnosno trgovačka flota i njena aktivnost. Na početku stoljeća ta flota je imala preko 400 trgovačkih brodova. U svojim istraživanjima J. Luetić navodi da je između 1797. i 1806. godine Dubrovnik raspolagao s 281 jedrenjakom duge plovidbe, 20 brodova s dozvolom povremene plovidbe izvan Sredozemlja i nešto malo više od stotinu brodova jadranske plovidbe, koji su plovili do Krfa /Luetić, 1979, 279/. Prema istom izvoru, na tim brodovima je bilo zaposleno 5.240 dubrovačkih pomoraca i 725 stranih državljana (iz Boke, Korčule, Hvara, Brača, Makarskog primorja, Dalmatinskih mjesta, Bakra i Rijeke, pa i stranih zemalja: Trsta, Venecije, Malte, Španjolska, Albanije, Trapani, Genova i dr.). Ti "stranci" su zapošljavani "zbog nedostatka radne snage" u samom Dubrovniku!?

Postoje podaci da je u zadnjoj godini mirnog razvoja, tj. krajem 1805. dubrovačko brodarstvo raspolagalo s 278 brodova u izvan-jadranskoj plovidbi (29 nava, 158 brika, 64 pulake, 3 kekije, 1 polandar, 13 peliga i 10 trabakula) s ukupnom nosivošću 24.772 kara /Perić, 1984, 5/. S tim se približno slažu i podaci drugog izvora, po kojem je tada, u istoj plovidbi, bilo 275 brodova, nosivosti 24.530 kara /Ivančević, 1979, 365/.

Takvo brodarstvo je podržavala lokalna brodogradnja u Gruškom brodogradilištu. Ono je tada zapošljavalo nekoliko desetaka brodograditelja i više pomoćnih radnika. Drvo za brodogradnju se uvozilo iz Albanije, ali je važnu sirovinu predstavljalo i ono s dubrovačkog područja (naročito obilno korišteno tokom francuske okupacije, kad je uvoz bio ograničen pomorskom blokadom). Gradili su se uglavnom manji brodovi, ali povremeno i veći. Brodogradnja, uz brodarstvo i pomorsku trgovinu predstavlja značajnu gospodarsku granu na ovom području.

U gradskoj luci se obavljao živi promet jedrenjacima, na iskrcaju i ukrcaju roba. Na šire područje grada su dnevno stizale brojne karavane iz unutrašnjosti. U Taboru se dnevno znalo naći i do 1000 konja koji su donosili i odnosili robu, a Lazareti su bili veoma zaposleni, pa čak nisu bili dovoljni kapacitetom /Bersa, 1941, 9/. Tu robu, što je stizala karavanama iz unutrašnjosti, dubrovački brodovi su razvozili najviše po obalama Sredozemlja. Iz prekomorskih zemalja se dopremala druga roba, koja je, opet karavanama, putovala prema unutrašnjosti. To je razvilo dubrovačku trgovinu, koja je tada bila veoma dobro organizirana. U sprezi s dubrovačkim brodarstvom ona trguje na dosta širokom području i na više mora. Razvija se i međunarodna trgovina robama koje ne dotiču dubrovačke luke (npr. rusko žito u zapadne zemlje). Brodovima se najviše prevozi: žito, sol, drvo, željezarija, koža, vuna, tkanine, duhan, med, vosak, slana riba i drugo.

Uz razvoj brodarstva i trgovine, u Dubrovniku su se razvijale i razne "prateće" institucije kao što su: pomorsko osiguranje, ured za pomorstvo, konzularna

predstavništva (ovdje i u mediteranskim lučkim gradovima), novčarstvo (zajmovi, krediti, karati (dionice) i sl. U 1805. godini djelovalo je u raznim svjetskim lučkim središtima 48 dubrovačkih konzulata i 34 vicekonzulata, potičući poslovne veze Dubrovnika sa svijetom. /Mitić, 1973, 206-206/. Nasuprot tomu, na širem području Republike, tj. na selima, bila je ekonomski teška situacija, jer je na malim, sitnim imanjima, teško preživljavao relativno veliki broj poljoprivrednih domaćinstava, premda je jedan dio tamošnjih žitelja (muškaraca) nalazio zaposlenje na dubrovačkim brodovima i drugim poslovima u gradu. Ipak, promatrajući cjelovito, može se zaključiti da je gospodarstvo Dubrovačke Republike bilo na razini tadašnjih najrazvijenijih država u Europi.

Tako je Dubrovačka Republika, kao samostalna država, u kojoj su vlast držali vlastelini, ušla je u devetnaesto stoljeće u stanju relativnog blagostanja. Visoka razina ekonomske moći, visoka kultura i bogat društveni život, bili su vanjski pokazatelji toga blagostanja. Država je raspolagala relativno velikim sredstvima, zahvaljujući prije svega visokim prihodima pomorstva, koji se cijene na preko 3 milijuna dukata godišnje /Bersa, 1941, 29/. Ta država je redovito izvršavala svoje financijske obveze prema vani i unutra premda je povremeno zapadala u financijske teškoće zbog obveza nametanih izvana. Među "vanjskim" obvezama, uz održavanje brojnih konzulata, bilo je i "plaćanje slobode" u vidu harača Turskoj (svake 3 godine), kao i godišnji "darovi" tuniskim gusarima (da zaobilaze dubrovačke brodove). Među veće državne izdatke unutar Republike spadalo je obrazovanje i slanje naprednijih mladića na školovanje vani, izdaci za kulturu, otvaranje tiskara, materijalna pomoć siromašnijim stanovnicima (o kojoj su brinule i bogate dobrotvorne ustanove) itd.

Uočavajući dobru ekonomsku situaciju Dubrovačke Republike, neke od tadašnjih velikih sila nastojale su se time okoristiti. Tako je, pored Turske, koja je stalno naplaćivala harač, i Francuska postavljala zahtjeve za novcem, uglavnom u vidu zajmova koje nije vraćala. Ona je već 1798. prijetnjom iznudila zajam od Republike (300.000 turskih groša), od kojeg je tek neznatni dio vratila premda je dubrovačka vlada sve do 1807. tražila isplatu duga /Foretić, 1980, 336/. Drugi put su Francuzi tražili zajam preko generala Molitora u ožujku 1806. godine, u visini od 300.000 franaka, što je Vijeće umoljenih odobrilo, a zbog nedostatka novca i straha da to Rusi ne shvate kao povrjedu neutralnosti, taj zajam prividno prenijelo na nekog bogatog dubrovačkog trgovca koji ga je isplaćivao Molitoru. /Foretić, 1980, 444/.

Unutar Republike su postojale velike imovinske i položajne razlike, kao i razlike u uvjetima življenja među njenim pučanstvom, ali one nisu bile ekstremno izražene. Te razlike se nisu ogledale kroz sjaj i raskoš jednog, prema bijedi drugog dijela žiteljstva. Vlastela i imućniji ljudi živjeli su otmjeno, ali ne rasipnički. Bersa će to protumačiti razboritošću Dubrovčana koji

su se formirali u borbi za opstanak, svoj i svoga grada, pa su shvatili "da se pare ne legu u kući" i znali su cijeliti ono što je mukom zaslužen. S druge strane, izvan grada se živjelo teže, jer su prihodi, s pretežno krševita tla, bili mršavi i nedovoljni za održavanje velikog broja obitelji, koje su od toga živjele. Tako su unutar Republike najveće imovinske razlike bile su između vlastele u gradu i kmetova, koji su živjeli izvan grada, tj. na selu.

Seosko stanovništvo su sačinjavali pretežno kmetovi i sitni posjednici, koji su dosta teško živjeli i bili prilično obespravljeni. Oni su izražavali svoje nezadovoljstvo takvim položajem, pa je dolazilo i do povremenih buna (jedna, tzv. Konavoska buna, bila je na samom pragu 19. stoljeća, tj. 1799-1800. godine. /Foretić, 1980, 337-43/. Međutim, to nezadovoljstvo kmetova, kao i nezadovoljstvo među drugim obespravljenim i eksploatiranim slojevima pučanstva, nije rezultiralo snažnijim socijalnim tenzijama, jer je saznanje da su uvjeti življenja u susjednim zemljama znatno teži ublažavalo takva nezadovoljstva i bune činila rijetkim. Vlasteli se mnogo toga "toleriralo" jer su oni okosnica države; oni kontaktiraju sa svijetom, kroje i primjenjuju zakone, ali ih i najviše poštuju; oni upravljaju zemljom, ali mudro, bez ugnjetavanja; brinu o zaštiti ugroženih itd. /Bersa, 1941, 12/. Zato se ostali žitelji mnogo ne tuže, premda nemaju praktično nikakve vlastite imovine.

Ipak, dubrovačko plemstvo, koje je držalo vlast, bilo je složno jedino po pitanjima od interesa za Republiku, a inače su postojala mnoge međusobne nesuglasice. Izvjesne suprotnosti, naslijeđene od ranije, postojale su između starih i novih vlastelina, te između Sorboneza, pobornika filozofijsko-liberalnog pravca pod utjecajem Francuske (Sorbona) i Salamankeza, koji su bili pod utjecajem vjerskog i filozofijskog konzervatizma, salamanskog sveučilišta u Španjolskoj. Novije nesuglasice su nastajale u pogledu oslanjanja na velike sile, pa je tako dolazilo do nekih političkih podjela na frankofile, rusofile, anglofile i austrofile /Vuletić, 1908, 108-110/. Međutim, svi oni su bili uvjereni da se interesi Republike mogu ostvariti jedino neovisnošću i neutralnošću, pa su zato u odlučnim trenucima ipak nalazili zajednički jezik. Za ilustraciju toga, znakovito je da je dubrovački Senat, u presudnim momentima, na pregovore s predstavnicima stranih sila, uglavnom upućivao one koji su bili simpatizeri te sile, jer je vjerovao da im je sloboda Dubrovnika priječa od simpatija prema tuđinu.

Sloj građana, koji su po ugledu bili odmah iza vlastele, činili su bolji trgovci, veći obrtnici, školovani ljudi iz boljih obitelji i vlasnici brodova. Oni su se dijelili u bratstva, kao Antunini (bratstvo Sv. Antuna) i Lazarini (bratstvo Sv. Lazara). Antunini su bili najviđeniji i iz njihovih redova je država birala svoje činovnike, kancelare, tajnike, konzule, dragomane i druge dužnosnike. Država je mogla zaslužnog Lazarina uvrstiti među Antunine, što je bila posebna čast. /Bersa, 1941, 17/.

Odnosi velikih sila s Republikom i utjecaj na razvoj

Relations of great powers with the Republic and the influence on the development

U postojećem geopolitičkom okruženju, Dubrovnik (Republika) je početkom stoljeća nastojao širiti ekonomske veze sa svijetom i jačati vlastito tržište. Jedna od najvažnijih težnji u to vrijeme bila je oživljavanje trgovine u Crnom moru, posebno zbog naraslog prometa žitom iz južne Rusije. Za takvo poslovanje trebalo je dobiti odobrenje Rusije, a od turske Porte dopuštenje prolaska brodova kroz tjesnace u Crno more. Višegodišnja nastojanja da Rusija dopusti slobodnu plovidbu i pristajanje u svoje luke dubrovačkim brodovima, a da se istodobno isposluje pristanak Turske za prolaz kroz njene tjesnace, urodila su plodom 1802. godine kad dubrovački brodovi ulaze u Crno more. Tim brodovima su Turci naplaćivali visoke takse, dok su brodovi drugih država, npr. Austrije i Rusije, uživali znatne povlastice. Dubrovčani su tražili izjednačenje, koje su ostvarili tek 1804. godine (sultanov hatišerif 2.4.1804.) od kad se dubrovački brodovi tretiraju jednako kao i brodovi drugih država /Foretić, 1980, 434/.

U međuvremenu, dok se plovidba i trgovina u ruskim crnomorskim lukama odvijala bez smetnji, u Dubrovniku je dolazilo do sporova s ruskim konzulom i prijetnji zabranom uplovljavanja dubrovačkih brodova u crnomorske luke. Nesuglasice su nastale zbog statusa pravoslavaca i pravoslavne crkve u Dubrovniku. Naime, dubrovački Senat je 23.1.1803. zaključio da pravoslavni svećenik može dolaziti u Dubrovnik samo 2 puta godišnje i boraviti osam dana, što je izazvalo spor, koji je izgladen sporazumom tek 6.4.1804., kad su pravoslavnoj crkvi dane neke povlastice. /Foretić, 1980, 435/.

Utjecaj velikih sila na Dubrovačku Republiku, u to vrijeme, izražavao se na razne načine. Osim Rusije, jak utjecaj su imale Austrija, Turska i Francuska. Tursku su Dubrovčani smatrali nekom vrstom zaštitnice, premda je ona nedvosmisleno pokazivala teritorijalne pretenzije na područje Republike. Naime, službeni izvori Turske su tvrdili "kako je Dubrovačka Republika bila svagda držana sastavnim dijelom Osmanskog carstva, pa će ma koji atentat protiv nje dirnuti Portu na takav način, da će i najmanji glas ili projekat u javnim glasilima protiv nje primorati Portu da poduzme potrebne mjere zajedno sa silama, koje su zajamčile integritet osmanskih zemalja" /Foretić, 1980, 436/. Naplaćivali su harač kao "naknadu" za jamčenje slobode Republici.

Francuska, kao velika sila, imala je u početku manji utjecaj od prvospomenutih. Prije okupacije Dubrovnika, simpatije vlastele bile na strani Francuske, što je bio rezultat ranijih poslovnih i kulturnih veza Dubrovnika s Francuskom. Ipak, Francuska je, s jačanjem svoje moći na Mediteranu, postavljala Dubrovniku

određene zahtjeve, koji nisu uvijek bili simpatični (npr. prisilni zajmovi). Napoleon je osobno izražavao sklonost Dubrovačkoj Republici i spremnost za jačanje veza. Kasnije, nakon Napoleonovih pobjeda, odredbama Požunskog sporazuma 1805. godine, Francuska postaje susjedom Republike dobivanjem prava na teritorij Dalmacije i Boke, koje su dotad bile pod austrijskom vlašću. Vlada Republike čestita Napoleonu pobjedu, a u Dubrovniku raste broj simpatizera Francuske /Foretić, 1980, 440/. Međutim, Boku su, prije Francuza, zaposjeli Rusi uz pomoć Crnogoraca. Tada se javila opasnost da francuske trupe kopnenim putem, preko teritorija Republike, krenu na Boku. Rusi su to predvidjeli i najavili da će ruska vojska preći na dubrovački teritorij.

Tako se Dubrovnik našao između dvije vatre i bio je prisiljen na pregovore s Rusima. Francuzi prijete da neće dopustiti okupaciju teritorija Republike i da će radije to učiniti oni. Slijedi poznati prodor Rusa i Crnogoraca, a zatim i upad Francuza 1806. godine. Ta godina predstavlja početak kraja Republike, a 1808. godine, s Marmontovom odlukom od 31. siječnja, obilježen je i formalni kraj Dubrovačke Republike. Velike sile su je ugušile!

Austrija je, na početku stoljeća, pokazivala obazrivost prema Dubrovačkoj Republici pa je 1803. godine, pri izradi zemljopisnih karata i premjera zemljišta Dalmacije i Boke, tražila od Dubrovnika suglasnost za neke granične premjere, dajući istodobno na znanje da nema teritorijalnih pretenzija i da se ne želi miješati u unutrašnje stvari Republike. Međutim, sljedeće 1804. godine, pojavio se u jednom milanskom listu napis da će Austrija svojoj Dalmaciji priključiti i teritorij Dubrovačke Republike, pa je dubrovački izaslanik o tome obavjestio Portu. Austrija je, na notu Porte reagirala tvrdnjom da nema nikakvih neprijateljskih namjera prema Dubrovačkoj Republici, što je potvrdila i deklaracijom u kojoj kaže da će na pregovorima o miru zatražiti da se posebno spomenu neovisnost i teritorijalna cjelokupnost Republike /Foretić, 1980, 436/. Na početku stoljeća Austrija nije imala svojeg predstavnika u Dubrovniku, sve do 1805. kad je imenovala gen. konzula I. Timotija, koji je opovrgao glasove o namjeri Austrije da zaposjedne teritorij Republike. Te godine je Austrija uputila u Dubrovnik jednog emisara, carskog izaslanika i zagrebačkog kanonika V. Vlatkovića, sa zadatkom da izvjesti Beč o raspoloženju Dubrovčana prema Austriji. Njegov izvještaj je tada glasio da Austrija ne može "nikako računati na simpatije dubrovačke vlastele" i da će Senat "sve prije žrtvovati nego da Republika bude plijen austrijski ili ruski" /Matić, 1931/. Taj emisar je ujedno smatrao da su ostali podanici Republike "očevidno i dobro austrijski raspoloženi" /Foretić, 1980, 437/.

U šestoj godini od početka stoljeća Dubrovačka Republika će se naći između dvije protivničke sile, budući da su sa zapada nastupali Francuzi, a sa istoka Rusi, koji su od Austrijanaca bez borbe uzeli Kotor i

Boku, izbijajući na granice Republike. Rusi su sa Crnogorcima 1806. godine prodrli s istočne strane sve do zidina grada, opljačkavši i porušivši područje koje su tako zauzeli. Iste godine će (27. svibnja) Francuzi ući u grad uz obećanje da će Dubrovačka Republika i dalje trajati. Dubrovačka vlada mu je predala ključeve grada i nastavila ograničeno djelovati do 1808. godine, kada će Francuzi raspustiti dubrovačku vladu i Senat, ukinuvši tako Dubrovačku Republiku /Foretić, 1980, 465/. Francuze će, u okupaciji Dubrovnika, 1814. godine smjeniti Austrija, koja će tu zadržati svoju vlast do konca stoljeća.

Ekonomске prilike u doba francuske okupacije

Economic circumstances during French occupation

Izmjenjena geopolitička situacija, nastala tijekom ratnih sukoba i kasnijom promjenom utjecajnih sfera, imala je velikog odraza na promjene u ekonomskom razvoju dubrovačkog područja. U burnim godinama od 1806. do 1808. a kasnije pod francuskom vlašću do 1814. godine, višestruko se izmjenila ekonomska situacija ovog područja. Ratne godine su znatno smanjile gospodarsku osnovu, posebno u pomorstvu (izgubljeno dosta brodova i razoreno brodogradilište), ali i u drugim djelatnostima. Naime, slabjenje dubrovačkog pomorstva, koje je bilo glavni pokretač gospodarskog života i svekolikog napretka tadašnjeg Dubrovnika, povuklo je za sobom nazadovanje i drugih u Dubrovniku vodećih djelatnosti, kao što su trgovina i proizvodno zanatstvo. Te djelatnosti su se gotovo u potpunosti razvijale u ovisnosti o pomorskoj aktivnosti, odnosno pomorskom prometu. Stradala je i poljoprivreda na seoskom dijelu područja, nakon velikih pljački i paleža tijekom rata.

Nakon što je Francuska okupirala Dubrovnik, ruski ratni brodovi, koji su držali blokadu luka i teritorija pod francuskom vlašću, smatrali su dubrovačke brodove neprijateljskim pa su ih plijeniti, a gusarskim brodovima (korsarima) odobravali pljačku dubrovačkih. Slično su postupale i druge zemlje, protivnice Francuske, pa su tako pljenidbe provodili i Englezi, a to su činili i španjolski korsari. Takva situacija i opasnost od pljenidbe u svim lukama, nagnala je dubrovački Senat da 9.8.1806. uputi obavijest svim konzulatima Republike da naredi brodovima otpuštanje posada i zadržavanje samo nužne straže, te da tamo gdje se nalaze čekaju daljnje upute, a vlasnicima ostavljaju slobodu da svoje brodove mogu prodati /Perić, 1984, 8/. U to vrijeme je najviše dubrovačkih brodova bilo u turskim lukama (44), gdje su ostali u raspremi, a Rusi su do kolovoza 1807. godine (do napuštanja Jadrana pred Francuzima) držali u zapljenu 43 dubrovačka broda. /Perić, 1984, 9/. Nakon francuskih pobjeda u ratu s Rusima, ovi potom su u srpnju 1907. godine morali napustiti Jadran, ali nisu vratili zaplijenjene brodove.

Dubrovnik je pod Francuskom svakako najteže podnio skidanje dubrovačke zastave (bijela s likom

sv. Vlah) sa svojih brodova. Francuzi su, u prosincu 1807. godine, naredili da svi dubrovački brodovi moraju ploviti pod zastavom Kraljevine Italije /Perić, 1984, 10/. Suprostavljajući dubrovačke vlade tom činu nije pomoglo pa je zamjena zastave, kao simbola Dubrovačke Republike, bilo očita najava rušenja Republike. Neposredno zatim, slijedila je zabrana isticanja dubrovačkih zastava na cijelom području, a 6. siječnja 1908. je i na Orlandovu stupu istaknuta talijanska zastava /Vojnović, 1908, 63/. Marmontovom naredbom od 31.1.1808. konačno je ukinuta Dubrovačka Republika.

U godinama nakon toga, tijekom francuske vladavine do 1814. godine, nastavljeno je ekonomsko slabljenje i stagnacija ovog područja, a oslabljena osnova je još opterećivana raznim kontribucijama, smještajem i izdržavanjem vojske itd. Pljenidbe brodova, koja su bile veoma česte od 1806-1807. u Jadranu i u mnogim sredozemnim lukama, nastavljene su i u sljedećim godinama (Englezi i korsari), pa su tih godina vlasnici rasprodali veliki dio brodovlja. Prema jednom izvještaju iz 1810. godine /"Stato di situazione del Sindicato Marittimo i Ragusa"/ proizlazi da su tada dubrovački brodovlasnici imali 154 broda duge plovidbe u inozemnim lukama i 66 brodova jadranske obalne plovidbe /Perić, 1984, 14-15/. U istom dokumentu su sadržani i podaci o zaposlenim radnicima u brodogradilištima, gdje je bilo 135 brodogradevnih radnika, (70 drvodjelaca, 50 kalafata i 15 kovača), od kojih je vjerojatno najviše radilo u brodogradilištu Gruž, koje se, nakon paleža 1806. godine, postupno obnavljalo. Tih godina su se uglavnom gradila mala plovila (barke, ribarice), a tek pokoji mali brod. /Ivančević, 1979, 417/. Ta gradnja se obavljala uglavnom domaćim drvom (borovi, murve), kojeg sječa je bila propisana od francuske vlasti, Marmon-tovim dekretom iz 1808. godine, po kojem se za svaku sječu (svih vrsti drveća) moralo tražiti odobrenje vlasti. /Ivančević, 1979, 416/.

Pod francuskom vlašću trgovina je bila prilično ograničena raznim teškoćama, što su ih činile blokade i pljenidbe brodova, smanjenje trgovačke flote, opasnosti na morima i na putovima u unutrašnjosti, ratno stanje i sukobi itd. Trgovina se tada uglavnom odvijala sa susjednim područjima (Boka, Albanija, neke talijanske luke) i s većim brojem luka na istočnoj obali Jadrana, te prema unutrašnjosti. Iz zaleda su karavanama najčešće stizale robe kao što su: razne vrste koža, vuna, pokrivači, vosak, duhan, voće, luk, željezo, platno, sumpor i drugo, a u povratnom pravcu prema unutrašnjosti: sol, žito, tjestenina, sočivo, agrumi, luk, industrijska roba, sapun i dr. S dubrovačkog područja se izvozilo: ulje, vino, suhe smokve, slane srdele. /Ivančević, 1979, 426/. Uglavnom se sva trgovina odvijala preko dubrovačkih luka. Tako su i dalje prema unutrašnjosti prometovale karavane konja, koje su dovozile i odvozile robu, a brodovi su tu istu robu uvozili ili izvozili. Odvijanju takve trgovine pogodovali su dobri odnosi između

Turske i Francuske, a Francuskoj je bilo u interesu održavati dobro snabdjevanje vojske i okupiranog područja.

Međutim, kroz cijelo vrijeme se nije prekidala opasnost i plijenidba brodova od strane Engleza, pa je to godinama smanjivalo sigurnost i učinkovitost plovidbe. Francuzi već na početku osjećaju posljedice engleske ekonomske blokade pa počinju znatnije zahvaćati u dotad još bogate dubrovačke blagajne. Oni traže i namirnice kojima grad raspolaže (žito, ulje, meso, sočivo isl). Tako su ispraznili skladišta žita Rupe. U međuvremenu je Marmont (listopad 1807.) zatražio od Senata 300 mladića za službu u ratnoj mornarici kraljevine Italije /Vojnović, 1908, 36/, čime je počelo novačenje mladića i smanjivanje raspoložive radne snage.

Na samom početku sudbonosne 1806. godine, francuski general Molitor, koji je vodio vojsku na Boku, zatražio je od Dubrovačke Republike zajam od 300.000 franaka. Vijeće umoljenih je to odobrilo 13.6.1806, premda teška srca, jer je državna blagajna bila prilično opterećena, a Francuzi nisu vratili ni ranije uzeti zajam. Osim toga, plašili su se da to Rusi ne shvate kao narušavanje neutralnosti, pa je taj zajam prividno prenesen na jednog bogatog trgovca, koji ga je isplaćivao Marmontu. /Foretić, 1980, 444/. Nakon okupacije grada (svibanj, 1806) Francuzi su uveli kontribucije (prisilni doprinos u novcu), prisilne zajmove, uzdržavanje francuske vojske na teret dubrovačke vlade, prisilno ukonačivanje vojnika po javnim zgradama, samostanima i crkvama, a oficira po privatnom stanovima, snubjenje ljudi za javne radove i straže, cijedenje državne blagajne. Situacija je bila jako teška i dubrovački Senat je prisiljen tražiti od Napoleona da ih oslobodi izdržavanja njegovih trupa, odnosno da se te trupe "ubuduće ne izdržavaju na naš teret, jer nam naše skrajnje nevolje ne dopuštaju da ga nastavimo podnositi, kako bismo iskreno željeli" /Foretić, 1980, 449/. Na osnovi toga pisma odgovoreno je da će se naknaditi pretrpjele štete, ali ništa nije rečeno o oslobađanju troškova uzdržavanja francuskih trupa. Nikad nije ispunjeno ni obećanje o naknadi šteta /Foretić, 1980, 450/.

Kad je u proljeće 1807. francuska vlast odlučila graditi put preko teritorija Dubrovačke Republike, zatraženo je od vlade u Dubrovniku, da u radovima sudjeluju i dubrovački seljaci, s tim što će im se dati obrok kruha i nešto novca. To je izazvalo spor s vladom Republike, koja je ovo nerado prihvaćala /Foretić, 1980, 452/. U to se vrijeme Senat Republike već bio obratio pariškom dvoru s molbom da mu materijalno pomogne. U pismu, upućenom dvoru, kaže se da je "sadašnja situacija Republike svedena do takvih ekstremata da je i njoj i njenim podanicima fizički nemoguć opstanak, ako joj se ne pruže sredstva kako ne bi ostala nesretnom žrtvom dezolacije i mizerije" ... /Foretić, 198, 452/. Ta molba, koja je iskazivala svu bijedu u koju je dovedena Republika, ostala je bez rezultata.

Sljedećih mjeseci se seljaci slabo odazivali na gradnju puta pa je general Lauriston tražio od Senata da ih se silom pošalje. Senat odgovara, pismom 9.6.1807, da će seljake natjerati, ali neka general promisli "da su rdavo plaćeni i prinuđeni ili da mru od gladi ili da bježe; da naši gospodari plaćaju dnevnicu radnicima i 30 unča kruha, 2 kutla vina i jedno kutlo sočiva s odnosnim začinom i da seljak nije obvezan da radi, ako mu se sve to ne da" /L. Vojnović, 29/. Inače, Senat je donekle ignorirao naredbu Lauristona, a seljaci su se odazivali sve slabije, tako da su radovi morali biti odgađani. U međuvremenu Francuzi nastavljaju ograničavati samostalnost i moć Senata, a 21.XII 1807. Lauriston saopćava Senatu da dubrovački brodovi od tada ne smiju isplovjavati bez patenata Kraljevine Italije, njene zastave i putovnica (posaporti "Ragusa- Regno d'Italia"). /Vojnović, 1908, 53/. Kasnije, proglasom istog generala (26. 12. 1807.) potpuno se zabranjuje isticanje dubrovačke zastave /Vojnović, 1980, 57/.

U takvoj situaciji i stalnim natezanjima, dolazi do poznatog dekreta generala Marmonta, kojim ukida Dubrovačku Republiku 31.1.1808.godine. Prvi član toga dekreta glasio je: "Dubrovačka vlada i Senat se raspuštaju" /Vojnović, 1908, 79/. To je bio kraj Dubrovačke Republike.

Francuzi su, verbalno, veoma cijenili dubrovačku trgovačku sposobnost, no ratni uvjeti, tadašnje okolnosti i njihov odnos, nisu dozvoljavali da se trgovačka aktivnost nastavi na razini dostignutoj prije ratnih zbivanja. Stradanja i nedaće brodarstva odrazile su se na slabljenje i opadanje trgovine, a posredno i na slabljenje obrta. Francuska nastoji potaknuti trgovinu na cijelom području kojim vlada, pa je Napolenon 1808. godine uveo trgovinske komore (Chambre du commerce). Tada je osnovana i Trgovačka komora u Dubrovniku (Onyszkiewicz, 1908, 20/. Napoleon je, inače, bio jako zainteresiran za geoprometni položaj Dubrovnika, kojemu je pridavao određenu važnost i u svojim planovima. U tom smislu su znakovita pisma Napoleona, koje je uputio generalu Clarkeu (Paris, 16.Mart 1811. Corr.Nap. XXI, 17476) i ministru vojnom. U pismu Clarkeu on kaže: "Zbog važnosti dubrovačkoga pristaništa ja sam se riješio da učinim od tog grada utvrđeno mjesto..." a ministru vojnome, dvadesetak dana nakon toga, piše (8.4.1811.) "Važnost Dubrovnika proizlazi najprije od valjanosti stanovništva; to su civilizirani ljudi sred barbarskih zemalja ..." /Vojnović, 1908, 126/.

Sljedećih par godina pod francuskom vlašću (do početka 1815.), odnosno do poraza Francuske, Dubrovnik će dijeliti sudbinu ostalih po Francuzima pokorenih područja. Uz jako suženu gospodarsku aktivnost, što je posljedica smanjene gospodarske osnove, posebice brodovlja, stalnih blokada i pljački, Dubrovnik će podnositi velike troškove za izdržavanje okupacijske vojske i državne administracije, a i stalno povećavanje nameta. Jedno od većih povećanja nameta uslijedilo je u srpnju 1811. To je vrijeme općeg osi-

mašenja ovog područja. Na takvu situaciju Dubrovčani će reagirati pobunom u jesen 1813. godine. /Vojnović, 1908, 155/. Buna je počela u gradu, gdje nije imala mnogo izgleda za uspjeh, pa se prenijela na okolicu, prvo u Konavle, a zatim na druga područja i na Elafitske otoke. Bunu su podržavali Englezi, a sve skupa je prestalo s dolaskom Austrijanaca, koji su ušli u grad prije pobunjenika. U međuvremenu, na prelasku vlasti, još jednom se na Orlandovom stupu vijala zastava Republike (uz austrijsku i englesku), ali nakratko. Protivno ranijim obećanjima, naredbom generala Milutinovića, dubrovačka zastava je skinuta 30. siječnja 1814. godine, zauvijek! /Vojnović, 1908, 195/.

Pod austrijskom vlašću

Under the Austrian power

Nakon što su skinute dubrovačke, istog dana su ponovo na gradske tvrđave i Orlandov stup ponovo istaknute tuđinske zastave i zauvijek pokopale nade Dubrovčana da će zadržati slobodu i ekonomsku samostalnost. Kasnije, carskim dekretom od 18. kolovoza 1814. car Frano I proglašava "...u suglasju sa našim uzvišenim saveznicima, prisajedinjavamo zemlje pređašnje Dubrovačke Republike našim nasljednim zemljama..." /Vojnović, 1908, 395/.

Plašeći se dugoročne Austrijske okupacije, Dubrovčani su u prosincu 1814. godine uputili izaslanika *Viva Natali* u Carigrad da od Porte traži potporu i intervenciju jer nisu bili zadovoljni "prisajedinjenjem" Austriji. Tada se o tome govori kao o nesreći Dubrovnik, a strahuje se od ponavljanja situacije s upadom Francuza u grad. Jer "dogioše Francuzi prijevarom i bez saglasja; opsada, požar, pustošenje; brodovi zapljenjeni, uzete nam stvari; kinjeni na sve moguće načine, zlonamjerno; po domovima vojnici, radnje na putovima; prkosne štete; pljačkanja u ime kontribucije; vjera grdena, izdajnici uzvisivani; vlastela uzeta u vojsku..." /Vojnović, 1908, 297/. Međutim, Dubrovnik se od Porte nije realno mogao nadati značajnijoj pomoći, osim, kako kaže L. Vojnović, "platoničkijem demonstracijama, protestacijama koje postepeno slabjahu, kako jačaše evropski koncert, a u koncertu Austrija,..." /Vojnović, 1908, 303/.

Premda je dubrovačka vlastela jako nastojala da saveznici priznaju Dubrovniku pravo na samoodređenje, Bečkim kongresom (lipnja 1815) su sve nade pokopane. Aktom kongresa (Acte final du Congres de Vienne, 9. juin 1815, III, 1386-2433) teritorije "koje sačinjavaju pređašnju Dubrovačku Republiku..." prelaze "...u potpunu vlast i suverenstvo" kraljevine Austrije. Tako je Bečki kongres konačno stavio točku na sve nade Dubrovčana, a Natali će na to reći: "Tutto e finito". Na taj kongres nisu bili pozvani predstavnici bivše Dubrovačke Republike, a njeno područje je "dodijeljeno" Austriji. Zaključak Bečkog kongresa Dubrovčanima je priopćio general Milutinović. Time je jedna tuđinska zastava zamjenjena drugom, a ekonomska stagnacija Dubrovnikom će se nastaviti i pod novom vlašću.

Odlazak Francuza i dolazak Austrijanaca Dubrovnik je dočekaao kao jednu promjenu koja ne obećava mnogo. Vlastela se protivila takvoj promjeni, a pučani su je prihvatili s nadom u boljitak, ali hladno. Kako Francuzi, osim ekonomskih opterećenja i oduzimanja slobode, nisu znatnije "stiskali" Dubrovnik, tako u narodu nisu shvaćeni suviše neprijateljski, što naročito vrijedi za vlastelu. Oni će mnogo teže podnositi austrijsku okupaciju, što se očituje i kroz riječi dubrovačkog plemića A. Kaznačića, koji je po odlasku Francuza rekao sinu: "Sinko moj, mi smo pod Republikom bili bogati; došli su Frančezi, pokrali su nam sve što su našli, oskvrnuli nam žene i kćeri, a kad ih je vrag odnio, otrpali smo ih na brod plačući!" /Bersa, 1941, 49/. Inače, Dubrovčani će spominjati Napoleona i njegove pohvale Dubrovniku, koje su naročito izražene riječima, da mu je Dubrovnik znamenit "najviše zato, što su Dubrovčani prije svega ljudi, u svemu valjani i civiliziran narod usred barbarskih zemalja." /Bersa, 1941, 49/.

Priključivanje Dubrovnik Austriji izazivalo je negodovanje mnogih političara u svijetu, tada i kasnije. Posebno je izrazit slučaj lorda Brougham-a, poslanika u Donjem domu engleskog parlamenta. On je u svojem govoru u parlamentu 13. ožujka 1817. godine, osuđujući politiku lorda Castlereagh-a, potpisnika rezolucije Bečkog kongresa, između ostalog rekao: "Ja ću najprije govoriti o Dubrovniku. Ovo je najmanja država i zato ću o njoj najdulje govoriti... Dubrovnik je cvjetao za vjekove pod zaštitom Otomanske Porte... Porta bijaše saveznica Engleske ... Jesmo li je mi i jedan cigli put zapitali za cesiju Dubrovnik Austriji?... Jesmo li ikada, a to je još važnije, zatražili mišljenje Dubrovčana o toj cesiji? ... Mi smo ih nagradili time što smo ih predali kao predmet kompezacije jednoj tugjoj sili. Ali neka ovaj Dom, neka cijeli svijet vidi nagradu koja je krivičnome aktu sljedovala. Austrija, primjenivši sve svoje trgovačke zakone na novo prisajedinjene zemlje, sasvim je isključila našu trgovinu iz onog istog Dubrovnik što smo joj ga predali, a plemeniti je lord primio svoju kaznu baš na onome mjestu gdje je tako sramotno žrtvovao čast svoje domovine" /Vojnović, 1908, 320-2/.

"Prisajedinjenje" Austriji su ipak najteže prihvaćali sami Dubrovčani. U to vrijeme je znatan broj dubrovačkih brodova, s posadama, bio ostao u Carigradu (i drugim lukama na Mediteranu). Gotovo svi Dubrovčani u Carigradu, odricahu se nametnutog austrijskog podanstva. Tako je grupa dubrovačkih poslovnih ljudi ("sedam šefova trgovačkih kuća, dva trgovca, dvadeset i četiri pomorska kapetana, svi Dubrovčani i dva kapetana Bokelja"), posjetila francusku ambasadu u Carigradu, 20. siječnja 1816. godine i predala, u svoje ime i u ime još petnaest kapetana, u onom trenutku odsutnih iz Carigrada, sljedeću izjavu: "Mi potpisani trgovci, kapetani i mnrari dubrovački...izjavljujemo da, riješeni da se povučemo u Francusku i da postanemo Kraljevi podanici, u smislu čl. 17 pariskoga, tu skoro obnovljenoga ugovora od 3. maja 1814., iz-

abrasmo Francusku kraljevinu da tamo živimo, pa smo se, usljed toga, odrekli našega dubrovačkoga građanstva, ili ma kojeg drugoga građanskog prava u Ilirskim Provincijama..." /Vojnović, 1908, 344/.

To pitanje podaništva se rastezalo punu godinu dana, pa su u međuvremenu Dubrovčani prodali više brodova Rusiji. Tek u siječnju 1817. francuski ambasador u Beču (Comte de Caraman) dogovorio je s Metternichom da će Dubrovčani, koji su izjavili da neće primiti austrijsko državljanstvo, a de facto uživaju francuski protektorat, biti priznati kao francuski podanici, a drugima, koji u 6-godišnjem roku pred austrijskim vlastima izjave da traže francusku zaštitu, dat će se sloboda prema tekstu pariskog ugovora i podmirenju zakonskih obveza u Dubrovniku /Vojnović, 1908, 359/. Međutim, Richelieu je 25. 3. 1817. uputio instrukcije Rivieru (ambasadoru) kojima zabranjuje produžavanje zaštite Dubrovčanima na Levantu, pozivajući se na slično postupanje Austrije kad je Francuskoj ustupila Dubrovačku državu (!!! nepoznata povijest). Tako je zapečaćeno konačno rasulo dubrovačke mornarice u Levantinskim lukama /Vojnović, 1908, 360/.

Ni nakon toga se Dubrovčani nisu mirili s podaništvom Austriji. Dubrovčanin Vito Betera je 12.7.1817. publicirao jedan pamflet ("Primjedbe o uzurpaciji Dubrovnika, kao prilog govoru gosp. G. Broughama o stanju V. Britanije") gdje piše: "Koju li sreću može da očekuje Evropa od prisajedinjenja Dubrovnika Austriji? Kakva li povjerenja mogu Dubrovčani da imaju u jednu vladu koja im je proždrla 700.000 fiorina deponovanih u bečku banku, pod garancijom žezla i krune Austrijske, pod izgovorom četiriju nesretnih ratova vođenih tobože za sreću Evrope, i koja im nakon petoga, sretnoga rata zadaje samrtni udarac, prisajedinivši ih svojim nasljednim zemljama, da ih liši narodne nezavisnosti, jedinoga sredstva da pomorskim radom nadoknade nepravdu njima nanešene štete..." /Vojnović, 1908, 395/.

Ipak, sila je zacementirala stanje, a Dubrovnik se takvoj sili nije mogao suprotstaviti. Za takvo stanje je karakterističan jedan dio odgovora na pamflet Betera, što ga je 1817.g. napisao nezavisni engleski komentator. On kaže: "Gospodin... bi imao znati da sila stvara pravo...Ja mogu dokazati...da se sa narodima ne smije raspolagati kako je to učinio Buonaparte i njegovi ropski podržavaoci, članovi bečkoga kongresa. Ako su dovoljno jaki da se odupru, neka ih; ako nijesu, neka miruju, jer će svi spisi i sve doktrine, koliko god ih ima na svijetu, nemoćni biti da nagovore otimača da vrati oteto dobro. Sile opravdanim zahtjevima moći će dati samo strah od vješala". /The Anti-Gallican Monitor, N. 341/.

Kako svaka promjena stanja nosi ponešto novo, tako su i Austrijanci ušli s nekim novim "reformama". U početku su naizgled pokazivali razumjevanje za životne probleme Dubrovnika. Nakon uvođenja austrijske vlasti, stanovnici Dubrovnika su bili oslobođeni poreskih obveza, čime se željelo dokazati kako se

Dubrovcanima želi pomoći zbog izgubljenog kapitala tijekom rata i francuske okupacije. /Perić, 1984, 48/. Formalnu gestu brige za Dubrovnik pokazao je carski dvor i osobnom posjetom cara Franja I. Dubrovniku 1818. godine. Međutim, posjeta je pokazala pravi razlog interesa Austrije za ovaj grad, a za austrijsku vlast se pokazala ispravnom naša poslovice: "Svaka nova metla dobro mete".

Prigodom posjete Dubrovniku car je obećao sačuvati mnoga obilježja dubrovačke samostalnosti. Međutim, zaključujući prema opsežnom carevom dnevniku, kojeg je vodio prigodom te posjete, jasno je da se njegovo zanimanje, a to znači i zanimanje Austrije, svodilo samo za ono što je bilo važno za austrijske vojne (strateške) planove u Dalmaciji, a to su: utvrde, zidine, vojarne i hambari za opskrbu vojske. Car u svojem veoma detaljnom dnevniku nije ni spomenuo ono čime se Dubrovnik ponosio, tj. njegovu kulturu, arhitekturu, književnost i pomorstvo. Rijetko je bilo spominjanje crkava u kojima se bogoslužilo, a izvan toga ništa, osim spomenutih objekata i ponešto gospodarskih sadržaja. O problemima življenja ni riječi. Po mišljenju povjesničara, to nije bila posljedica nedostatka careve kulture, već odnos prema vrijednostima Dubrovnika, što će se zadržati i kasnije pa "može pojasniti strahovito nazadovanje Dubrovnika u desetljećima koja su slijedila /Pederin, 1979, 464/.

Suprotno obećanjima cara, vlada Austrije "poče da vodi postojanu borbu protiv istorijske individualnosti Dubrovnika, trudeći se da izbriše sve što spominjaše na preimućstva jednoga politički nekad nezavisnoga centra..." /Vojnović, 1908, 313/.

Ukazujući na sustavno potiskivanje Dubrovnika u to doba, L.Vojnović kaže: "Tako se od Provincije, Dubrovnik svede na Okrug, a od ovog na Kotar, kao Imotski i Metković; ne dade se gradskom vijeću ni statut, ni privilegije, ni počasti; iznudi se od Svete Stolice ukinuće arhiepiskopskoga dostojanstva, pak se ukinuše dominikanska i franjevačka provincija; poplavi se Dubrovnik nedubrovačkim činovnicima; ne poštovaše se ili se nagrdiše stari spomenici, naročito gradski bedemi i tvrgjave; dozvoli se da artiljerijski oficiri čak isijeku, pak rastope divne bronzane topove Republike iz XV vijeka itd. itd. itd." /Vojnović, 313-314/.

U organizaciji nove austrijske vlasti Dubrovnik je bio središte okružja dubrovačkog, kojem je pripadalo pet pretura odnosno kotareva (Cavtat, Dubrovnik, Ston, Orebić i Korčula). Okružje je bilo u sastavu pokrajine Dalmacije (sjedište namjesništva u Zadru). U Dubrovniku je tada uspostavljeno sjedište okružnog poglavarstvo, okružnog suda, financijske straže, Trgovačko-obrtničke komore i komande žandarmerije. /Kapović, 1985, 7/. Austrijska vlast je, odmah po preuzimanju Dubrovnika, nastojala evidentirati gospodarske kapacitete, a prije svega brodove.

Nakon što je pokušala saznati gdje se nalaze brodovi bivše dubrovačke države, Austrija je utvrdila da je, u

vrijeme uvođenja njene uprave, od velike dubrovačke trgovačke flote ostalo svega oko 17,6% tj. skupa 49 brodova u kategoriji izvanjadranske plovidbe, uz eventualnu mogućnost da se još neki nalaze u nekoj stranoj luci /Perić, 1984, 22/. (Postoje neki nepotvrđeni podaci da je 1815. godine bio 61 brod). Po tome popisu nestajalo je 229 brodova, što su nestali prodajom, zapljenom, bijegom ili potapanjem. Jedan od razloge je, što je proteklo nemirno doba učinilo da je veliki broj dubrovačkih brodova duge plovidbe, koji su krajem francuske i početkom austrijske vladavine plovili pod stranim zastavama, ostao zauvijek u tim zemljama, a neki čak i s pojedinim članovima posade. Nakon tih gubitaka brodovlja u toku ratnih zbivanja, nastupa nešto mirnije doba poslije Bečkog kongresa. Tako se postupno opet počeo aktivirati pomorski promet i obnavljati brodarstvo. Nakon 15 godina, tj. 1830. godine trgovačka flota, registrirana na dubrovačkom okrugu, imala je 80 brodova duge i velike obalne plovidbe, uz 94 broda male obalne plovidbe. /Perić, 1984, 48/. To je bio rezultat povratka nekih ranije "otišlih" brodova i postupne izgradnje novih.

Ostali gospodarski kapaciteti (brodograđevni, trgovački, zanatski, poljoprivredna gospodarstva i drugi) bili su također "desetkovani". Na samom početku austrijske vladavine ponovo je aktivirano brodograđilište u Gružu, u kojem se između 1814. i 1816. gradilo po nekoliko manjih brodica, a od 1817. nadalje, uz brojne male brodice i prosječno po jedan veliki jedrenjak za dugu plovidbu, godišnje. /Perić, 1984, 73-6/.

U to vrijeme je trgovina Dalmacije i Dubrovnika prilično stagnirala i opadala u odnosu na prednapoleonsku epohu. Vlast je nastojala unaprediti trgovinu i 1816. godine je u Beču osnovana Dvorska komisija za trgovinu. Iste godine je u Dubrovniku obnovljena Trgovačka komora. Postupno se obnavljao promet roba, a roba u tranzitu se carinila. Od 1829. godine trgovina postupno jača, zahvaljujući obnovi karavanskih veza sa zaledem, razvoju trgovinskih veza s Napuljskim kraljestvom i nadasve razvoju tranzitne trgovine s Turskom i prekomorskim zemljama. Tranzitna trgovina ponovo dobija na značaju. U cijeloj pokrajini jedino Dubrovnik imao mogućnost za kontrolu i čišćenje roba (kontumaciju), pa je mogao prometati i tranzitirati lako pokvarljive robe, što mu je davalo određenu prednost pred drugim lukama /Perić, 1983, 305/. Dubrovačke vlasti su još 1819. tražile status "porto franco", čemu nije udovoljeno. Tek 1830. je mijenjan sustav carina i donesen novi carinski pravilnik, što je imalo utjecaja na daljnji razvoj uvoza i izvoza.

Uvjeti življenja izvan gradskog područja

Life conditions in out-of-town area

Tijekom cijelog promatranog razdoblja, na izvangradskom području je živjelo više od 4/5 stanovništva bivše Dubrovačke Republike, baveći se pretežno

poljoprivredom i ribarstvom. Samo manji dio toga stanovništva se izdržavao drugim djelatnostima (pomorstvo i neke proizvodne djelatnosti). Prema francuskom popisu iz 1808. godine na području bivše Republike živjelo je 30.289 žitelja /Stipetić, 1989, 96/, a prema posebnom austrijskom statističkom iskazu, na dan 31. 12. 1830, tu je bilo 36.984 žitelja. /Perić, 1989, 163-7/. Za vrijeme oba popisa, više od 80% tih žitelja je živjelo na selu. Oni iz bliže okolice grada češće su nalazili posao u pomorstvu, trgovini i obrtu, pa i nekim društvenim službama, dok su oni udaljeniji živjeli isključivo od poljoprivrede (ili iseljavali).

Najraširenije poljoprivredne grane bile su: vinogradarstvo (prosječno 45 vagona vina godišnje), maslinarstvo (desetgodišnji prosjek 5 vagona godišnje), ratarstvo (žitarice, krumpir i povrće, do 20 vagona godišnje), itd. /Perić, 1983, 252-8/. Uzgajalo se i voće (najviše smokava), a u manjim količinama lan i duhan. Gotovo svaka obitelj je uzgajala po nešto stoke, a najviše ovaca, koza, krava i svinja. Između 1816. i 1830. uzgajalo se preko 45-55.000 koza i ovaca. Krajem 1830. godine evidentirano je na cijelom području 1.130 krava i 5.656 grla tegleće stoke (konji, mazge, magarci i volovi), te par tisuća svinja /Perić, 1889, 171/. Tegleća stoka je korištena uglavnom za transport i oranje, a relativno veliki broj takve stoke ukazuje na teške uvjete rada. Gajilo se i dosta peradi, a bilo je razvijeno i pčelarstvo. /Perić, 260-1/. Živjelo se dosta oskudno jer je na tom prostoru bilo relativno malo plodnog i obradivog zemljišta, a proizvodnja je bila ograničena i drugim okolnostima (niska kvaliteta tla, mali posjedi, loši uvjeti i način obrade, loše prometnice, česte elementarne nepogode itd.). Bilo je i dosta gladnih godina, kad se jeo kruh od klenove kore i nosile daščice za pasom /Obad, 1982, 68/. Austrija je 1823. godine počela s premjerom zemljišta (katastar) u Dalmaciji, iste godine je revidirala i način naplate desetine /Ožanić, 1955, 46/, ali je dubrovačko područje tada još bilo pod "povlasticama".

Austrija je ovdje vodila posebnu fiskalnu politiku prema selu, nastojeći u početku sačuvati zatečene agrarne odnose iz doba Republike, usklađujući ih s austrijskim zakondavstvom. Vlasnička prava vlastele bila su zaštićena, ali ukinute ponižavajuće obveze kmetova. Ipak je zadržana tlaka i razne daće, koje su seljaci, u općem siromaštvu, teško podnosili i stoga se bunili pod utjecajem ideja koje su pomorci donosili sa zapada. Mnogi seljaci su otkazivali plaćanja tih nametnutih obveza (kasnije, 1844/47. slijedi nova pobuna seljaka u Konavlima) /Obad, 1982, 70/.

Ribarstvo je spadalo u jedno od glavnih zanimanja znatnog dijela priobalnog žiteljstva. U početku je ulov bio slobodan (od doba Francuza i obnovljeno pravo 1825), a kasnije djelomično propisivan. Zabranjivan je ulov nekim vrstama mreža, a kasnije opet ograničeno dozvoljavan. Najvažniji je bio lov na srdele, a lovilo se tratama i mrežama sardelarama. Na prostoru od Dubrovnika do Mljeta bilo je 1823. godine registrirano 3 trate i 59 srdelara. Za potrebe ribarstva korišten je

veliki broj ribarica (brodica) i ribarskih mreža. Ulov je varirao po godinama, a cijeni se da je među većim bio onaj iz 1923. godine, kada je ulovljeno oko 125 tona srdela. /Peričić, 1883, 263/. Ostalih godina je ulov u prosjeku bio manji. U Malom Stonu su uzgajanje kamenice i oštrige, a na Mljetu se bavilo ulovom koralja. Od ribanja je živjelo nekoliko stotina profesionalnih ribara i njihovih obitelji, a broj onih koji su time dopunjali svoju prehranu i "budžet" daleko je veći.

Na kraju treba spomenuti, da je na dubrovačkom području, tijekom cijelog promatranog razdoblja, radila solana u Stonu (i do 14 bazena - "cavedina"). Proizvodnja je varirala, ovisno o padavinama i sunčanim danima u pojedinim godinama. Do 1814. godine, te solane su proizvodile prosječno oko 11.300 kvintala soli godišnje. U prvim godinama austrijske vladavine u njima se proizvodila samo siva sol i to u manjim količinama. Od 1821. proizvodi se i bijela sol. Među najveće godišnje proizvedene količine spada ona u 1820. godini (21.648 kvintala), a prosječna proizvodnja u vremenu 1814-1822.g. iznosila je 7.537 kvintala godišnje. /Peričić, 1983, 265/. Do kraja trećeg desetljeća proizvodnja se kretala u prosjeku oko 8.000 kvintala godišnje.

U cijelosti promatrano, žitelji na izvangradskom području su uvijek živjeli teško i lošije od gradskih i prigradskih, pa su zato manje osjećali razlike između pojedinih faza u kojima se smjenjivala vlast i poredak na ovom području.

ZAKLJUČAK CONCLUSION

Tijekom promatranih 30 godina 19. stoljeća, socio-ekonomske prilike u Dubrovniku drastično su se mijenjale - od relativnog blagostanja, do siromaštva i preživljavanja. Samostalna Republika je poticala razvoj raznim mjerama, ratna zbivanja su donijela velika stradanja, a velike okupacijske sile su ekonomski iscrpljivale ovo područje, zanemarujući socijalne i druge probleme. To je bilo doba svekolikog pada dubrovačke ekonomske i životne razine. Promjene su se više odrazile na grad i bližu okolicu, nego li na šire ruralno (seosko) područje, naročito ono na krševitom tlu, budući da je na tim dijelovima područja život bio, pod svakom vlašću, gotovo jednako težak.

IZVORI/SOURCES

- * J. Bersa, Dubrovačke slike i prilike (1800-1880), H.H. Zagreb 1941.
- * V. Foretić, Povijest Dubrovnika do 1808. Knj.2, MH, Zagreb, 1980.
- * V. Ivančević, Prilog poznavanju dubrovačkog pomorstva u razdoblju francuskog zaposjedništva (1806-1813), JAZU, Anali XVII, str.365-430, 1979.
- * V. Ivančević, O gruškim brodograditeljima i pomorcima iz obitelji Pilato u 18. i 19. stoljeću, JAZU-ZPZ, Anali, XXVIII, Dubrovnik, 1990, (str.123-225).

- * M. Kapović, Radnički pokret u Dubrovniku 1874-1941, HAD, Dubrovnik, 1985.
- * J. Luetić, Naši pomorci stranog državljanstva članovi posada jedrenjaka Dubrovačke republike 1797-1807., JAZU-ZPZ, ANALI XVII, Dubrovnik, 1979. (str.251-281).
- * T. Matić, Izvještaj austrijskog političkog emisara u Dubrovniku iz godine 1805, Rešetarov Zbornik, II, Dubrovnik, 1931.
- * M. Medini, Dubrovnik u borbi za svoj razvitak, Dubrovnik, 1934.
- * I. Mitić, Konzulati i konzularne službe starog Dubrovnika, III, JAZU, Dubrovnik, 1973.
- * S. Obađ, Konavle od pada Dubrovačke republike do kraja I. svjetskog rata, Konavoski zbornik, I/1982.
- * J. Onyszkiewicz, Stota obljetnica Trgovačko-obrtničke komore u Dubrovniku, TOK, Dubrovnik, 1908.
- * S. Ozanić, Poljoprivreda Dalmacije u prošlosti, Društvo agronoma, Split, 1955.
- * I. Pederin, Putni dnevnik cara Franje I o Dubrovniku (1818.g.) JAZU, Anali, XVII, (str.431-466) Dbk, 1979.
- * S. Peričić, Prvobitna proizvodnja dubrovačkog okružja 1815-1848, JAZU, Anali, XXI, Dubrovnik, 1983, str.251-269.
- * S. Peričić, Prilog poznavanju pomorsko-trgovačkog prometa dubrovačkog okružja od 1815-1850.g. JAZU-HO, Anali, XV-XVI, Dubrovnik, 1978, (str.303-320).
- * I. Perić, Dubrovačko pomorstvo u 19. i 20. stoljeću, JAZU, 1984.
- * I. Perić, O stanovništvu dubrovačkog okružja i o jednom dijelu njegove imovine krajem 1830. godine, ZPZ/JAZU, Anali XXVII, Dubrovnik, 1989, (161-174).
- * V. Stipetić, Brojčani pokazatelji razvoja stanovništva na teritoriju negdašnje Dubrovačke Republike u minula tri stoljeća (1673-1981), ZPZ/JAZU, Anali XXVII, Dubrovnik, 1989, (93-112).
- * B. Stuli, Ekonomsko društvene prilike u Dalmaciji u XIX stoljeću, Dubrovnik, 3-4/1962.
- * L. (Knez) Vojnović, Pad Dubrovnika, I,II, n.a. Zagreb, 1908.
- * V. Vuletić Vukasović, Bilješke o strankama u Dubrovniku početkom XIX stoljeća, SRD, br.1-5, 1908, 110-112.
- * Zapisi i druga grada iz Povijesnog arhiva, Dubrovnik.

Summary

The first three decades of the 19th century was the period in which Dubrovnik experienced the intensest changes in its history. That was the period of the greatest changes in its geopolitical encirclement, so much sufferings, economical destruction and finally the loss of the most preccions symbols - freedom and independence. Until 1806 Dubrovnik was the centre of the independent Dubrovnik Republic which disposed of more than four hundred merchant ships (275 ships were employed out of Adriatic navigation), it did a roaring trade with the world, handicrafts and other activities were flourishing. In the spring of 1806 the conflict between the Russian - Montenegrin and French armies resulted in the sufflering of Dubrovnik which was the severest after the earthquake in 1667. The Republic was occupied, economically exhausted and soon abolished by the French. The fleet collapsed or was left in foreign ports but most of it was sold out. The trade was destroyed and handicrafts vanished away. In 1814 Austria entered the town introducing its authorities and using Dubrovnik for its strategic aims. Austria did not help Dubrovnik to regain its economic power. Out of large fleet Austria happened to find only 49 ships employed out of Adriatic navigation - fewer than 18% of the pre-war ships. The collapse of ships capacities was followed by the collapse of all other activities and once a rich state became a poor town with its surraoundings hardly being able to survive for the next few years.